

Właściwość 6 4 8 dnia 19 Czerwca 1840 r. w Warszawie.
Właścicielstwo 1840 r. w Warszawie.
Właścicielstwo 1840 r. w Warszawie.
Właścicielstwo 1840 r. w Warszawie.
Właścicielstwo 1840 r. w Warszawie.
Właścicielstwo 1840 r. w Warszawie.
Właścicielstwo 1840 r. w Warszawie.
Właścicielstwo 1840 r. w Warszawie.
Właścicielstwo 1840 r. w Warszawie.
Właścicielstwo 1840 r. w Warszawie.

Właścicielstwo
Właścicielstwo

Właścicielstwo
Właścicielstwo

ANDRZEJ DEREŃ, ANIELA STOJANOWSKA

POLSKIE DOKUMENTY KLASZTORU CYSTERSÓW W JEMIELNICY (1648—1720)

Klasztor cystersów w Jemielnicy, pow. Strzelce Opolskie, ufundowany został przez książąt opolskich z końcem XIII w.¹ Przechodząc różne koleje losu, przetrwał on do r. 1810. W tym bowiem roku ukazał się edykt królewski (z 30 października), na mocy którego zostały zniesione klasztory, a ich majątki przeszły na własność skarbu państwa. Dochody zdobyte tą drogą miały stanowić walną pomoc dla Fryderyka Wilhelma III przy spłacaniu kontrybucji nałożonej po zawarciu pokoju tylżyckiego na jego państwo przez Napoleona.

Gustaw Büsching, pełniący wówczas funkcję referendarza Rejencji, późniejszy założyciel b. Archiwum Państwowego we Wrocławiu (*Königliches Staatsarchiv*), otrzymał misję zabezpieczenia klasztornego archiwum i biblioteki. Materiały wnet znalazły się w b. Archiwum Państwowym we Wrocławiu, a w r. 1821 została zakończona ich inwentaryzacja.

Zachowany inwentarz tego zespołu składa się z dwu części. Część pierwsza obejmuje rejestry 431 dokumentów z lat 1283—1803. W drugiej części inwentarza znajduje się spis akt. Nie można ustalić ilości jednostek inwentarzowych akt, gdyż wymieniono tu tylko ilość pakietów. Akta pochodziły z lat 1525—1810, a odpisy sięgały nawet XV w. Niestety, nie wszystkie te materiały zachowały się do dnia dzisiejszego. W czasie ostatniej wojny zaginęły wszystkie akta i część dokumentów. Z dokumentów zachowało się 300 jednostek. Z wczesnych dokumentów pozostał zaledwie jeden z r. 1302. Dokumenty omawianego zespołu były wystawiane w czterech językach: łacińskim, polskim, czeskim i niemieckim. Do r. 1366 widzimy je tylko w języku łacińskim, potem w łacińskim i niemieckim, od r. 1501 pojawiają się w języku czeskim, wreszcie od r. 1648 w języku polskim. Tych ostatnich zachowało się do chwili obecnej tylko 16. Ile było

---

¹ Jako datę założenia klasztoru przyjmuje się r. 1280 względnie 1290. Por. W. Wattenbach, *Urkunden der Klöster Rauden und Himmelwitz* (Codex dipl. Sil., Bd. II, 1859, s. XI); A. Weltzel, *Das fürstliche Cisterzienserstift Himmelwitz*, Breslau 1895, s. 5.

wszystkich, trudno ustalić. W inwentarzu, sporządzonym w języku niemieckim, zaznaczono wprawdzie przy dokumentach czeskich *Literae Bohemice*, a przy polskich — *Polonice*, to jednak oznaczenia te nie mogą być wystarczającym kryterium rozpoznawczym, gdyż na podstawie zachowanych dokumentów stwierdzono, że archiwista niemiecki zakwalifikował niektóre dokumenty czeskie do polskich i odwrotnie. Inwentarz zatem nie może być miarodajnym źródłem do ustalenia ilości wszystkich dokumentów polskich, jakie były zinwentaryzowane w tym zespole. W spisie akt również widnieją materiały w języku polskim.

Na stronie dorsalnej niektórych dokumentów zamieszczono ich krótką treść w języku polskim, łacińskim, niemieckim lub łączono łącinę z językiem polskim czy niemieckim. W języku polskim jest ich 5, a oto ich brzmienie:

1. *Quit na 20 Th klassterowy Gemelniczekemu zaplaczone* (nr dok. 65);
2. *Universal Panom Creditorom oddany bycz ma Stronę Karczmy Rozniatowskie* (nr 66);
3. *Czo sie puszcza ze Statkiem* (nr 68);
4. *Zgoda z Panem Czornberkiem nie contentowana* (nr 70);
5. *Wyznanie Symona Krawca 93 lat maiącego na smiertelny poszcziely stronę granycz Dambrowskich y Czentaroskich* (nr 72).

Taka sama ilość jest w języku łacińskim względnie łacińsko-polskim, a mianowicie:

1. *Privilegium Georgy Gibel molitoris Gemelnicensis confirmatum est ad punctis quibusdam excemptionibus* (nr 71);
2. *Hoc Privilegium est ex solutum per F. Evgenium A-o 1727* [przekreślona data roczna], *12 July, Georg Schöps de Anno 1668 exspiravit* (nr 124);
3. *Conventio Rokicensis Parochi cum Domino Larisch ratione Missalionum z pustek Rassowskich* (nr 175);
4. *Privilegium supra Hortum in Januskowitz Laurenty Suchanek Leznicensis Anno 1708* (nr 187);
5. *Privilegium Christophori Gordziec Januzkovitzensis molitoris 1720. Habet aliud et hoc nunc non valet* (nr 209).

Wreszcie 1 tylko w języku niemieckim:

Privilegium Des Mühlens Malcher Mendla de Anno 1700 (nr 179). Na jednym z dokumentów odnotowano: *cassatur* (nr 188), na innym wzmiankowano o wpisaniu go do kopiarza (*Lib. priv.*, nr 13, fol. 24).

Jeżeli chodzi o znaki kancelaryjne czy registraturalne, to zachowały się na kilku dokumentach. Są to oznaczenia przechowywania dokumentów: *Repositorium S* względnie litera *S* przekreślona i zastąpiona znakiem krzyża (nr 124, 179, 187, 209). Sygnatura archiwalna odbita jest stempelkiem z napisem: *Königl. Staats Archiv Breslau*, oraz zapisana ręcznie: *Himmelwitz*, i odpowiedni numer.

Posługiwanie się językiem polskim przy sporządzaniu aktów prawnych,

jakimi są dokumenty nadania, sprzedaży, kupna itd., jest niezbitym dowodem, że język ten był w tej okolicy powszechnie znany i używany.

Wśród członków samego konwentu nie brakło przedstawicieli rodzin polskich. Jako dowód można przytoczyć chociażby bardzo charakterystyczną notatkę zamieszczoną w monografii klasztoru w Jemielnicy, opracowanej przez Weltzla². Wspomina on, że opat klasztoru, Bernard Bogaczyński, rozpoczął w r. 1659 prowadzić księgę stanowiącą rodzaj kopiarza starych dokumentów, przywilejów dotyczących klasztoru. Dokumenty wystawione w języku niemieckim tłumaczył na język polski lub łaciński dla tych członków klasztoru (*Ordensbrüder*), dla których mowa ta była obca.

Używanie języka polskiego przy sporządzaniu dokumentów zanika po r. 1721, chociaż zakonnicy jemielniccy posługują się językiem polskim prawie do likwidacji klasztoru. Oto drugi przykład z wyżej cytowanej monografii Weltzla³. W r. 1806 zwróciły się władze kościelne do opata klasztoru, by ten sporządził spis wszystkich księży-zakonników (*Ordenspriester*) władających językiem polskim. Chodziło o udzielenie pomocy księżom świeckim w pracy duszpasterskiej, szczególnie w tych miejscowościach, gdzie pożądana była znajomość języka polskiego. Okazało się, że kilkunastu zakonników władało językiem polskim.

Na zakończenie tych kilku uwag należałoby i to podkreślić, że pomiędzy klasztorami w Jędrzejowie i Mogile koło Krakowa a klasztorem jemielnickim istniały stale żywe kontakty.

Zdajemy sobie sprawę z tego, że Jemielnica leży na Opolszczyźnie, dla której to części Śląska nie trzeba szukać nowych niezbitych dowodów polskości, niemniej i w tych warunkach wspomniane dokumenty zachowują wartość dodatkowego świadectwa historycznego, a obok tego stanowią materiał językoznawczy. Krótkie adnotacje o niektórych dokumentach polskich z klasztoru w Jemielnicy zostały zamieszczone w *Zabytkach języka polskiego na Śląsku* S. Rosponda (Katowice 1948). Są to adnotacje o dokumentach oznaczonych sygn. 65, 66, 68, 71, 124, 140, 179, 186, 187, 188, 209, 210, 214. Poniżej publikujemy krótkie regesty oraz opis zewnętrzny wszystkich zachowanych dokumentów polskich wspomnianego klasztoru. Oprócz tego zamieszczamy 4 fotografie zachowanych dokumentów.

1. Klasztor cystersów w Jemielnicy wystawia kwit na 20 talarów dla miasta Strzelce Opolskie

[Jemielnica] 19 X 1648

A. P. Wr., Kl. Cyst. w Jemielnicy, nr 65, oryg., papier, 20,3×13,5 cm + 4 cm zakładka, stan zach. dobry, pieczęć opata wyciśnięta na papierze w czerwonym laku, pieczęć konwentu wytłaczana przez papier, dobrze zachowane, pismo wyraźne.

² Weltzel, op. cit., s. 70.

³ Ibid., s. 145.

2. Opat klasztoru cystersów w Jemielnicy ustala termin i miejsce spotkania wierzycieli karczmy w Roźniatowie

Jemielnica 1 II 1649

A. P. Wr., Kl. Cyst. w Jemielnicy, nr 66, oryg., papier, 31×19 cm, w miejscach złożenia przetarcia, pieczęć opata wytłaczana przez papier, pismo wyraźne.

3. Klasztor cystersów w Jemielnicy sprzedaje Andrzejowi Halmanowi gospodarstwo chłopskie

[Jemielnica] 13 X 1649

A. P. Wr., Kl. Cyst. w Jemielnicy, nr 68, oryg., papier, folio, w miejscach złożenia — przetarcia, pieczęć Hamermana wyciśnięta na papierze w czerwonym laku dobrze zachowana, pismo mało wyraźne.

4. Ugoda klasztoru cystersów w Jemielnicy zawarta z Janem Czornbergem w sprawie powinności przywiązanych do darowanego klasztorowi gospodarstwa chłopskiego

[Jemielnica] 10 VII 1650

A. P. Wr., Kl. Cyst. w Jemielnicy, nr 70, oryg., papier, folio, ślady pleśni, trzy pieczęcie dobrze zachowane, wyciśnięte na papierze w czerwonym laku: konwentu, opata i Czornberga, pismo wyraźne.

5. Klasztor cystersów w Jemielnicy potwierdza poddanemu swemu Pawłowi Gyblowi dokument z r. 1576 dotyczący sprzedaży młyna i roli

Jemielnica 24 VIII 1651

A. P. Wr. Kl. Cyst. w Jemielnicy, nr 71, oryg., pergamin, 37×32 cm = 1 cm zakładka, środek zniszczony wskutek zamknięcia, dwie pieczęcie dobrze zachowane przewieszane na jedwabnych sznurkach, umieszczone w drewnianych puszkach ochronnych, pieczęć opata wyciśnięta w czerwonym wosku, konwentu — w zielonym wosku, pismo niezbyt czytelne.

6. Szymon Krawiec składa zeznanie w sprawie granic majątku klasztoru cystersów w Jemielnicy

[Jemielnica] 28 XII 1651

A. P. Wr., Kl. Cyst. w Jemielnicy, nr 72, oryg., papier, folio, w miejscach złożenia przetarcia, dwie pieczęcie wyciśnięte na papierze w czerwonym laku: archiprezbitera i organisty z Toszka, pismo wyraźne.

7. Klasztor cystersów w Jemielnicy sprzedaje zagrodę z rolą i łąkami poddanemu swemu, Jerzemu Schöpsowi

Jemielnica 21 XII 1668

A. P. Wr., Kl. Cyst. w Jemielnicy, nr 124, oryg., pergamin, 60×34 cm + 4,5 cm zakładka, stan zachowania dobry, ślad po pieczęciach przewieszonych, pismo wyraźne.

8. Opat klasztoru cystersów w Jemielnicy przypomina poddanym o obowiązku płacenia dziesięciny*Jemielnica 6 II 1673*

A. P. Wr., Kl. Cyst. w Jemielnicy, nr 140, oryg., papier, folio, stan zach. dobry, pieczęć opata wyciśnięta na papierze w czerwonym laku dobrze zachowana, pismo mało wyraźne, na marginesie dopisane kilka zdań.

9. Uгода proboszcza z Rokicia z Karolem Laryszem w sprawie mesznego*Rokicie 21 II 1697*

A. P. Wr., Kl. Cyst. w Jemielnicy, nr 175, oryg., papier, folio, ślady pleśni, pieczęć proboszcza rokického wyciśnięta na papierze w czerwonym laku, dobrze zachowana, pismo wyraźne.

10. Klasztor cystersów w Jemielnicy sprzedaje Melchiorowi Mendli młyn lagiewnicki*Jemielnica 24 VI 1700*

A. P. Wr., Kl. Cyst. w Jemielnicy, nr 179, oryg., papier, 41,5×29 cm., stan dobry, dwie pieczęcie dobrze zachowane, wytłaczane przez papier — pieczęć (konwentu i opata), pismo wyraźne.

11. Urbarz części wsi Gąsiorowie*Trawniki 26 V 1708*

A. P. Wr., Kl. Cyst. w Jemielnicy, nr 186, oryg., papier, folio, w miejscach złożenia przetarcia, pieczęć Wiplara wyciskana na papierze w czerwonym laku, dobrze zachowana, pismo mało wyraźne.

12. Klasztor cystersów w Jemielnicy sprzedaje dom i zagrodę Wawrzyńcowi Suchankowi*Jemielnica 1 IX 1708*

A. P. Wr., Kl. Cyst. w Jemielnicy, nr 187, oryg., pergamin, 23,5×19 cm, ślady pieczęci przewieszonych, pismo zatarte.

13. Franciszek Larisch oddaje w zastaw klasztorowi cystersów w Jemielnicy staw rybny*Rokicie 13 VII 1709*

A. P. Wr., Kl. Cyst. w Jemielnicy, nr 188, oryg., papier, folio, przez środek w linii pionowej rozdarty, pieczęć Larischa wyciskana na papierze w czerwonym laku również przelamana, pismo mało wyraźne.

14. Klasztor cystersów w Jemielnicy sprzedaje młyn w Januszkowicach Krzysztofowi Gorzelikowi*Jemielnica 30 X 1720*

A. P. Wr., Kl. Cyst., w Jemielnicy, nr 209, oryg., papier, 41×27 cm, stan dobry, dwie pieczęcie (opata i konwentu) wytłaczane przez papier, dobrze zachowane, pismo wyraźne.

15. Zeznanie F. A. v. Zünnenburg w sprawie dziesięciny należnej klasztorowi w Jemielnicy

Gąsiorowice 5 XII 1720

A. P. Wr., Kl. Cyst. w Jemielnicy, nr 210, oryg., papier, folio, stan dobry, trzy pieczęcie wyciśnięte na papierze w czerwonym laku, prawdopodobnie Zünnenburga, Lippy, trzeci podpis nieczytelny, pismo mało wyraźne.

16. Opat klasztoru cystersów w Jemielnicy przypomina o obowiązku uiszczania mesznego

Jemielnica 7 I 1721

A. P. Wr., Kl. Cyst. w Jemielnicy nr 214, oryg., papier, folio, w miejscach złożenia przetarcia, pieczęć opata wyciśnięta na papierze w czerwonym laku, pismo wyraźne. Druk: „Teksty źródłowe do dziejów chłopstwa śląskiego“, pod redakcją J. Gierowskiego i J. Leszczyńskiego, Wrocław 1956, s. 50.